

شیخ جواد تبریزی

دین و کائنات آیت الله العظمی حاج میرزا جواد تبریزی

مجموعه اسلام

فروس مطبخ را در شهر تبریز به پایان برد
 او در سال ۱۲۲۷ شمسی شهر تبریز را ترک کرد
 و وارد حوزه علمیه قم شد. در قم دوره مطبخ رایج
 پایان برد و وارد درس خارج فقه و اصول استادی
 هم چون مرحوم آیت الله سید محمد حجت و
 مرحوم آیت الله پروچردی و همزمان با آن مشغول
 تدوین کتب مطبخ شد. این افتخار و استفاده پنج
 سال یعنی تا سال ۱۲۳۲ شمسی طول کشید. در
 طول این مدت چهار سال نزد مرحوم آیت الله رضی
 زبیری تبریزی و مرحوم آیت الله پروچردی در فقه و
 اصول به تحصیل پرداخت.

آیت الله تبریزی پس از گذشت پنج سال از حضور
 در حوزه علمیه قم، در سال ۱۲۳۲ شمسی برای
 اخذ تحصیلات به نجف اشرف رفت و در آن جا از
 محضر استادن نامداری همچون آیت الله حاج سید
 عبدالقادی شیرازی و مرحوم آیت الله سید ابوالقاسم
 خوبی استفاده کرد. در آن روزگار، حوزه علمیه نجف
 اشرف در لوج شکوفایی و شور و نشاط بود و ایشان با
 تمام توان و تلاش خود در محضر استادن حاضر و
 از موقعیتی که فراهم آمده بود کمال بهره را برد تا به
 مدارج عالی و مقام اجتهاد نائل آمد.

شیخ جواد تبریزی در آغاز ورود به نجف اشرف
 حجره‌ای در مدرسه قوام الـ باطنه شیرازی تهیه
 کرد و مشغول تدریس مکاسب و کفایه در مسجد
 خضراء شد. روز به روز بر گستره حوزه درسی وی
 افزوده می شد تا جایی که عده زیادی از فضلا از
 محضر درس او استفاده کرده و با تلامذای آنان
 درس خارج لوهم تشکیل شد.

تبریزی یکی از شاگردان برجسته مرحوم
 آیت الله خوبی بود و در اغلب جلسات علمی و
 خصوصی ایشان شرکت می کرد. آیت الله خوبی نیز
 به ایشان توجه خاصی داشت به طوری که پس از
 آگاهی از آغاز درس خارج وی گفت: «میرزا
 جواد فاضل و مجتهد مطلق است». آیت الله
 حاج شیخ جواد تبریزی پس از گذشت ۲۲ سال
 حضور دقم، فعال و جدی در حوزه علمیه نجف و
 استفاده افتاده تحقیق تدریس و تبلیغ سرانجام
 در سال ۱۲۵۵ شمسی به هنگام مراجعت از
 زیارت سیدالشهدا (ع) به سوی نجف توسط
 رژیم عراق دستگیر و به ایران فرستاده شد. پس
 از ورود به ایران، مجدداً به حوزه علمیه قم وارد شد
 و فعالیت‌های خود را از سر گرفت و تلمی و وقت
 خود را در مسیر تحقیق، تألیف، بحث تدریس و
 تربیت شاگردان صرف کرد. وی در طول سالیان
 هزار تلمیسی، به تربیت طلاب همت گماشت
 و در این مدت، حوزه درس ایشان در شبستان
 اصلی مسجد اعظم قم همواره یکی از شلوغ‌ترین
 حوزه‌های درسی بوده است. می توان گفت که قبایل
 طلاب به ایشان صرفاً به دلیل توانایی علمی وی
 نبود، بلکه مکارم اخلاقی وی، عامل مهم اهتمام
 و توجه روز افزون دانش پژوهان و سایر اقتضای مردم
 به ایشان بود. شاگردان جوان و کهنسال او به خاطر
 دارند که استادشان پیش از آغاز درس خارج فقه و
 اصول، خولدن دو رکعت نماز تهیت برای آیت الله
 پروچردی را از یاد نمی برد.

آیت الله حاج شیخ جواد تبریزی دارای
 تألیفات بسیاری است که برخی از آنها به چاپ
 رسیده است. کتب‌های طبعی اقتصاد و اشکالات
 و «حدود فقهی» از وی چاپ شده است و کتب
 دیانت ترمز سرت نهج (دوره کامل حج)، دوره
 ۲۰ جلدی رجال (شامل طبقات و استیذیه صوم
 خمس و زکات و سه کتاب درباره حضرت امام علی
 و حضرت زهرا (س)) آماده چاپ هستند. آیت الله
 تبریزی در شمار آخرین حلقه از سلسله فقیهان
 سنتی بود که در مجلس درسش طیف گسترده‌ای
 از دانش پژوهان علوم دینی حاضر می شدند. پیران
 قدیم که خاطر دلیخیر استاد را با شرکت در درس
 فقهی دیگر عزیز می نژدند و فاضلان جوانی
 که اینک با امان علم شریف شریعت سرگرم و
 دلگرمند و با هر صمعی دیگر خرد همان آثار را
 ترویج می کنند.

این امر نشان می دهد که وظایف مرجعیت تابع
 اقتضات جامعه از مراجع است. انتظار است که به
 دو گونه درون سازمانی و مربوط به خود روحانیت
 و بیرون سازمانی و مربوط به اقتضای جامعه شکل
 می گیرد. بر این اساس، یکی از وظایف مهم مراجع،
 اداره حوزه‌های علمیه بوده است که در این میان
 حوزه علمیه نجف اشرف و حوزه علمیه قم شهرت
 بیشتری دارند. حوزه علمیه قم که توسط حاج شیخ
 عبدالکریم حائری یزدی حدود سال ۱۲۲۰ هجری
 قمری تأسیس شده به جهتی حوزه‌های فرائض و
 پر بار تر از حوزه نجف در عصر حاضر بوده است که
 تأثیرات عمیق و جریان سازی در تاریخ ایران و
 تشیع داشته است. این تأثیر گذاری حوزه علمیه
 قم، به واسطه تربیت عالمان شاخصی بود که
 که نه تنها در زمینه علمی و فقهی به در جات
 رفیعی دست یافتند بلکه نقش پررنگی در
 هدایت گری جریان‌های اجتماعی-سیاسی دوره
 معاصر ایران نیز بر عهده داشتند.

با در نظر گرفتن این نکات می توان بیان داشت
 که تحقیق در تاریخ سیاسی مجتهدی ایران،
 بدون توجه به نقش مرجعیت و تأثیر اشکال و
 چنان آن در تسخیر گرفتن رویدادهای سیاسی و
 اجتماعی و نتیجه مطلوبی بهیچل نخواهد آورد.
 خلا تحقیق و پژوهش و نیز یکسو و یکنواختی در
 بسیاری از مطالعات موجود در این عرصه مهم، راه
 فهم دقیق و همه جانبه تاریخ هزار ساله و دیر پای
 مرجعیت و به تبع آن کثر کردهای را که بر این
 نهاد مترتب بوده، بر ما بسته است. تحقیق درباره
 زندگی، اندیشه‌ها و آثار ایشان، شاید اولین گام در
 این راه باشد. در ادامه این نوشتار، نگاهی اجمالی
 به زندگی و مراحل پست کنیت آیت الله العظمی
 میرزا جواد تبریزی که در پایان همسال دار فانی را
 وداع گفته می نمایم.

آیت الله العظمی حاج شیخ جواد تبریزی در سال
 ۱۲۰۵ شمسی در شهرستان تبریز و در خانواده‌ای
 مذهبی چشم به جهان گشود. وی تحصیلات علوم
 جدید را تا پایان سال دوم دبیرستان در شهر تبریز
 به اتمام رساند. در سال ۱۲۲۲ مش تحصیل علوم
 دینی را آغاز و طی چهار سال، مقدمات و مفصلی از

نشده است این نهاد در طول تاریخ، چهار وظیفه
 کلان پژوهش، آموزش، تبلیغ و اجرای شریعت را بر
 عهده داشته است. برای تبیین ضرورت شکل گیری
 نهاد مرجعیت می توان به نکات ذیل اشاره کرد:
 رهبری مسلمانان در دوران امامت و رسالت تا
 غیبت کبری مشکلی نداشت. ولی با آغاز دوره غیبت
 کبری و خلا رهبر مصوص، این ایام مطرح شد که
 شخصی آگاه به دین و شرع باید در مسند هدایت
 شرعی است قرار گیرد. از این رو نهاد مرجعیت شکل
 گرفت و مشروعیت یافت. نهاد مرجعیت در واقع
 تداوم نهاد و کالت و نهایت است. با این تفاوت که
 اعضای سازمان و کالت و نهایت است. با این تفاوت که
 یا غیر مستقیم از سوی امام (ع) تعیین می شوند
 ولی علمان و فقیهان دینی با نصب علم و به عنوان
 چنانچه امامان دارای جایگاه مخصوص به خود
 هستند.

تمام افراد جامعه نمی توانند به استعداد آن را
 ندارند. تا وقت خود را صرف تحصیل علوم و معارف
 اسلامی کنند تا خود بتوانند مسائل مورد نیاز خود
 را از منابع مستنبط کنند. به علاوه تمام کسانی که
 وقت خود را در تحصیل این علوم صرف می کنند،
 صلاحیت آن را ندارند. به مرحله اجتهاد برسند. از
 این رو لازم وجود علمای که مرجع مردم در مسائل
 شرعی باشند روشن می شود. و از همین جهت است که
 مرجعیت مشروعیت یافته است.

مرجعیت در تاریخ خودش دچار تحولاتی شده
 است. در آغاز غیبت کبری از تباط مسردم پانهاد
 مرجعیت در حد استفتاء و افتاء بود. در دوره شیخ
 طوسی یا تلمیسی حوزه نجف اشرف به نهاد علمی
 روحانیت شکل گرفت و مرجعیت از نظر علمی
 تحول جدیدی پذیرفت. تحولات تاریخی مرجعیت
 تابع چندین متغیر بوده است:

- ۱- مقتضیات جامعه شبهه و پیشرفت‌های علمی و اجتماعی
- ۲- شرایط علمی خود روحانیت
- ۳- اقتضای که در بیرون خود سازمان روحانیت وجود دارد
- ۴- تعلاتی که در ارتباط با دیگر فرقه‌ها و ادیان پدید می آید.

محمود واسعی

این مقاله ضمن بیان اجمالی مقام و شأن
 مرجعیت در فرهنگ و تاریخ تشیع، به
 مناسبت در گذشت آیت الله العظمی میرزا
 جواد تبریزی در پایان ماه سال جاری به
 زندگی و آندیشه ایشان می پردازد.

مرجعیت تاریخی ترین و مستندی ترین نهادی
 است که نسبت متدینان و دین و تعریف و معین
 می کند. اگر چه رابطه گمان و خدایی هیچ حائل و
 واسطه‌ای صورت می گیرد. اما رابطه انسان دیندار
 و جامعه دینی با شریعت در قالب مجموعه آیین‌ها
 رفتارها و دستورها نیازمند نهادی است که از یک
 سو اقتضات زیست در همان را در پاید و از سوی
 دیگر بتواند به گونه روشمند به متون دینی مراجعه
 کند و تعامل میان شریعت و شریعت مفلران را
 امانت‌ورانه برقرار سازد. اگر چه مرجعیت نهادی
 بشری و حتی علمی است اما از آن جا که سر و کار
 مراجع با قدیمی ترین ساخت بشری، یعنی دین
 است و از دیگر سو در تبع، پارکام رفتارهای آنان
 از امامان شیعه اقتباس شده نفوذ داشته تأثیرشان
 بسیار گسترده است. مراجع اگر چه در مرحله اول تنها
 عالم فقه و اصول و حدیث‌اند و توانستند در این
 امور تخصص یابند تا به مقام افتاد برسند و بدین
 ترتیب تنها مفسر و سخنگوی بخشی از دین یعنی
 فقه به شمر می آیند. اما از آن جا که وجه کارکردی
 مجموعه تعلیم دینی در فقه نمود می یابد، بدین
 معنی که فقه مسلمان دهنده رفتار دینی است تا
 مقاصد شریعت یعنی زندگی سالم در بستر اخلاقی
 برای تعالی حقیقت گسلی محقق شود. به همین
 دلیل فقیهان به شکل مستقیم بازنگی مسلمانان
 روزی می شوند.

مرجع کسی است که غیر از علمیت فقهی
 اصل نیز باید باشد و در واقع به همین دلیل بوده
 است که در طول تاریخ همواره شومین به مراجع نه
 تنها به دلیل عالم بودنشان بلکه همچنین به عنوان
 پناهگاهی مطمئن چه در مسامت حیات فردی و
 چه در مسامت حیات جمعی نگرینستند. همین
 روست که هیچ گاه از دلمنه تأثیر این نهاد گذشته